

KAPITEL I

Huller i verden

Verdensopfattelse

Vi har et 'kort', der hjælper os rundt i verden og hverdag. En bestemt opfattelse af verden tegnet af opdragelse, erfaringer og uddannelse. Det leder os frem til, hvad der er rigtigt eller forkert. Det styrer vores handlinger og forventninger.

Derfor er det vigtigt, at vores verdensopfattelse hænger fornuftigt sammen. Men i humorens verden går der hul i vores kort. Se bare denne lille tekst fra Kim Blæsbjergs bog "Fælder":

PÅ SIT KONTOR var Werner Schmidt i færd med at fjerne en rævesaks fra sin kones ankel.

Det kunne ikke være mere forkert. Rævesakse og kontorer hører ikke sammen i nogen som helst fornuftig opfattelse af verden. Samtidigt antyder teksten, at der er foregået noget skummelt. Hvorfor har konen trådt i en rævesaks? Hvorfor foregår det på et kontor? Det kunne have været et hændeligt uheld. Men så ville enhver normalt tænkende ægtemand vel sørge for at ringe efter en ambulance i stedet for at fjerne saksen selv.

De fleste vil synes, at den lille tekst er grotesk, men også sjov. Og den bliver sjov, fordi noget ikke hænger sammen. Den har skabt det, som en amerikansk filosof, Simon Critchley, kalder for et hul i verden. Og det er et grundtræk ved alt, der er sjovt.

Humor er betinget

Verdensopfattelser afviger fra person til person. Mange troende kristne syntes, det var utroligt smagløst og fornedrende, da Kwickly for nogle år siden markedsførte sandaler med et billede af Jesus i bunden. De kunne ikke se det morsomme i, at Kwickly spillede på udtrykket "Jesus-sandaler". Andre syntes derimod, det var mægtig sjovt. Kwickly fjernede hurtigt sandalerne fra hylderne.

Kwicklys sandal-skandale viser, at humor langt fra er universel. Man kan næppe finde en joke, der er sjov, uanset hvor i verden eller til hvem, den fortælles. Det arbejder den amerikanske filosof Ted Cohen med. Han mener, at al humor er betinget. For det første af fælles overbevisninger, for det andet af fælles viden. Kort sagt

hænger den sammen med folks opfattelse af verden. Forestil dig, at en FCK-fan skal fortælle noget sjovt om en Brøndby-fan:

Hvorfor blev Jesus ikke født i Brøndby?

Dér kunne Gud ikke finde tre vise mænd eller en jomfru!

For at det skal være sjovt, så skal afsender og modtager fx dele disse forudsætninger:

a. Fælles overbevisninger:

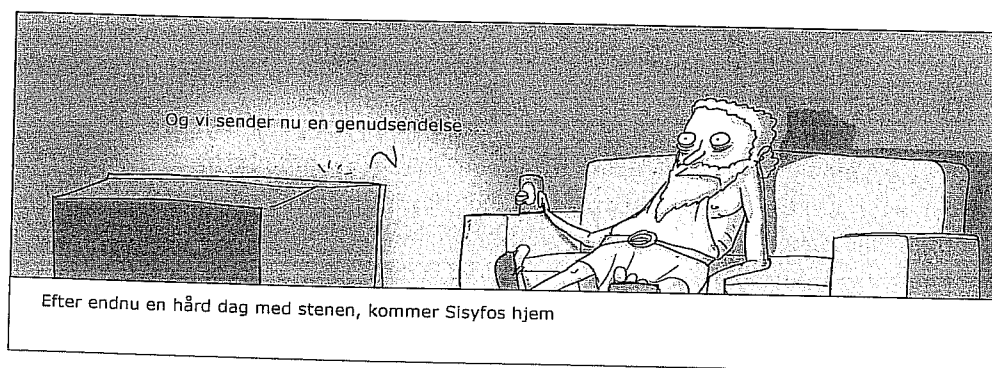
- Brøndbys fans er dumme
- Kvinder i Brøndby er billige, og mændene optræder som hunde i løbetid

b. Fælles viden:

- Brøndby er en fodboldklub på den københavnske vestegn
- Jomfru Maria var mor til Jesus, og de tre vise mænd spiller en afgørende rolle i Biblen

Forskellen på viden og overbevisninger er ret tydelig. Man kan næppe finde en Brøndby-fan, der ville afvise b. Men fordommene, der kommer til udtryk i a, vil han eller hun ikke acceptere. Man kan finde utallige af den slags jokes på nettet. De er en del af fankulturen. Og der er naturligvis eksempler set fra begge sider.

Hvis ikke modtager og afsender deler verdensopfattelse, får humoren det svært. Tegneseriestriben nedenfor gør den sag klar. Den forudsætter en viden om Sisufos-myten. Og har du ikke den, så er striben ikke ret sjov.

Du skal have begreb om, at Sisufos er en skikkelse fra den græske mytologi, som lagde sig ud med guderne. Og du skal have tjek på, at hans straf består i at rulle

en stor, tung sten op ad et bjerg. Men når han når toppen, ruller stenen ned igen. Så den stakkels mand må hver eneste morgen begynde forfra.

Et andet eksempel på, at humor er betinget, har du nok selv været ude for. Du har garanteret oplevet en sjov situation sammen med nogle venner på en festival, derhjemme eller på en efterskole. Og når du skal fortælle andre om det, så kan de ikke se noget sjovt i det. Så skal du til at forklare dig i en grad, så alt det sjove forsvinder. For enhver joke bliver elendig, hvis man først skal til at forklare pointen. Man skulle nok have været der. Det er et eksempel på manglende delte forudsætninger.

Humorens asymmetri

Man er altså afhængig af modtagerens reaktion i forhold til, om humor virker eller ej. Imidlertid, påpeger Ted Cohen, så kan humor også være det, han kalder asymmetrisk. Ved det mener han, at humor generelt fungerer ved folks delte forudsætninger, men af og til alligevel kan fungere uden forudsætningerne er til stede. Det gælder for en af de racistiske jokes, han bruger som eksempel:

Hvordan stopper man 8 unge negre fra at lave gruppevoldtægt?
Man giver dem en basketball.

Den vil falde i god jord hos folk, der selv deler forudsætninger om, at unge, sorte mennesker begår gruppevoldtægter, og de går meget op i basketball. Altså nogle kulturelle stereotyper. Lidt i familie med at alle vestjyder snyder i skat, at samtlige indvandrere fra muslimske lande ønsker sharialovgivning indført, at jøder har store næser, eller at skotter er nærige. Ted Cohen skriver dog, at selvom man ikke deler synet på stereotypen, så kan man alligevel synes, at joken er sjov.

Men der er en forskel på normale betingede jokes og de asymmetriske. De betingede søger en intim og direkte kontakt mellem parterne i samtalen, mens de asymmetriske giver en mere overfladisk og hul kontakt.

Opgaver

1. Find eksempler på jokes fra nettet i skrift eller som tegneseriestriber. Prøv at karakterisere de delte overbevisninger, de rummer, og den fælles viden, der skal til for at forstå dem.
2. Diskuter 'dansk humor'. Man vil ofte opleve, at udlændige ikke forstår den. Hvilke overbevisninger og hvilken viden er den betinget af?

Hvorfor bruger vi humor?

Så vidt vi ved, er mennesket det eneste levende væsen med humoristisk sans. Hunde fortæller ikke vittigheder. Fisk laver ikke stand-up comedy. Biller læser ikke tegneserier. Humor er spild af tid, når det gælder om at spise og undgå at blive spist.

Humor skal gerne forårsage et helt bestemt kropsligt fænomen nemlig latteren. Latteren er faktisk et tab af kontrol over visse kropslige funktioner. Den sande latter er ukontrollabel. Den sætter ens indre organer i svingning. Du kan faktisk grine så meget, at det kommer til at gøre ondt. Og er du rigtig uheldig, så skal du måske også skifte tøj.

Spørgsmålet er derfor, hvad der bringer os mennesker til det. Det problem har utallige filosoffer og sprogteoretikere arbejdet med. Deres forslag til svar deler sig ud på tre teoretiske retninger: overlegenheds-, forløsnings- og uoverensstemmelsesteoriene.

Overlegenhedsteorien

I overlegenhedsteorien ligger den idé, at humor er et udtryk for, at vi mennesker har et behov for at føle os bedre, mere usårlige eller mere magtfulde end andre. Teorien opstår allerede i oldtidens Grækenland. Og hos filosofen Thomas Hobbes fra 1600-tallet bliver den til en del af hans teori om menneskets natur.

Hobbes mente, at mennesket helt grundlæggende var et ondt væsen. Hvis der ikke var et samfund til at beskytte os mod hinanden, så ville vi leve i en naturtilstand, hvor det konstant var alles krig mod alle. Humor skal ses som en videreførelse af den tankegang. Vi vil være bedre end alle andre. Derfor griner vi af de underlegne.

Hobbes har måske haft middelalderens hofnarre i tankerne. Men en joke som den om Brøndby-tilhængerne fra før passer også godt ind i teorien. Også jokes om handicappede og minoriteter kan ses som et udslag af overlegenhed. Og de mange programmer med hjemmevideoer, hvor folk opfører sig klodset, er endnu et godt eksempel. I visse tilfælde kan overlegenheden slå over i ren *skadefryd*. At man morer sig over andres ulykke.

Overlegenhedsteorien kan imidlertid også vendes på hovedet. Det ser man ofte i politisk satire. Her griner man ikke for at føle sig magtfuld, nej – man griner af overmagten. Derfor er magtfulde samfundsgrupper ofte mål for humor. Det gælder alt fra politikere og advokater over politiske ekstremister til rige snobber fra Hellerup. Du kan fx se det i karikaturtegninger af hulemanden Anders Fogh. Vi får de magtfulde ned på jorden, når vi griner af dem.

Det er dog sjældent særligt sjovt, hvis man bare kalder folk dumme eller på anden måde tilsviner dem. Også overlegenhed kræver huller i verden. Der skal være noget at grine af.

Forløsningsteorien

Oftentimes er det dog ting ved os selv, der er sjove. Det handler en anden teori, forløsningsteorien, om. Her griner vi af ting, som vi ellers ikke bryder os om at tale om. De helt store emner som sex, kærlighed eller døden. Emner, der normalt omtales som tabuer.

Freud arbejdede i slutningen af 1800-tallet med sine teorier om den menneskelige psyke. Her peger han på, at visse lyster, tilbøjeligheder og erfaringer er så ubehagelige eller uacceptable, at vi fortrænger dem til vores underbevidsthed. Vi gemmer dem så at sige bort. Underbevidstheden passer godt på dem. Men for at den ikke skal boble over, så de bliver til aggressive tendenser eller direkte psykiske lidelser, er vi nødt til at få dem ud på en eller anden måde. De skal forløses.

De ubehagelige ting kan komme symbolsk frem i drømme eller besynderlige handlinger. Men humor kan også være en god måde at slippe fortrængte ting ud. For med humor kan det ske på en ufarlig og forløsende måde.

Det behøver ikke kun at handle om sex. For teorien kan også være en god forklaring på, hvorfor nogle mennesker bruger *galgenhumor*. Altså humor om døden. Når man fortæller sjove historier ved en begravelse, så behøver det ikke være usmælgeligt eller upassende. De kan nemlig gøre det lettere at bære og bearbejde sorgen.

I filmverdenen findes begrebet *comic relief*. Især kender man det fra filminstruktøren Alfred Hitchcock. Når hans film havde vist noget uhyggeligt, kom der tit en sjov scene bagefter. Efter den brutale kniv-drabsscene i *Psycho* (1962) klipper Hitchcock over til en kvinde, der gerne vil købe noget insektgift, som ikke giver insekter unødige smerter.

Noget, der ligner forløsningsteorien, kan man finde hos den græske filosof Aristoteles. Formålet med teaterets tragiske skuespil er at give publikum *katarsis*, en renselse af sjælen, skrev han. Selvom tragedier naturligvis er det modsatte af komedier, så giver det en vis fornuft at se forløsningsteorien som en teori om *katarsis*.

Uoverensstemmelsesteorien

Humor behøver dog ikke at handle om overlegenhed eller forløsning. Bøger, film, tegninger og sprog kan nemlig give et billede af verden, der er i uoverensstemmelse med, hvordan vi oplever den til dagligt. Og det er ofte ret sjovt. Du kan bare tænke på den vrede blå flodhest, Dolph. Han er en uoverensstemmelse mellem vores normale verdensopfattelse og den verden, der præsenteres i tv-programmet.

Uoverensstemmelsesteorien går dog længere tilbage end Dolph. Også den danske filosof Søren Kierkegaard støtter teorien. Kierkegaards filosofi har som et vigtigt udgangspunkt, at enhver skal forholde sig aktivt til sit eget liv. Mange mennesker tænker nemlig ikke over, at deres liv og handlinger måske ikke har no-

gen større betydning i den store sammenhæng. Men de tror det alligevel. Så humoren kan hjælpe med at afsløre den uoverensstemmelse, der er mellem ens egne vurderinger, og hvad der virkelig har betydning. Her et lille eksempel:

"Det hændte på et Theater, at der gik Ild i Coulisserne. Bajads kom for at underrette Publicum derom. Man troede, det var en Vittighed og applauderede; han gentog det; man jublede endnu mere. Saaledes tænker jeg, at Verden vil gaae til Grunde under almindelig Jubel af vittige Hoveder, der troee, at det var en Witz."¹

Uoverensstemmelsen opstår, når klovnen forsøger at levere en livsvigtig besked. Men ingen forventer alvorlige beskeder fra folk i klovnekostumer. Du kan jo selv prøve det, hvis du er i tvivl. Klovnen leverer et hul i verden. For klovnen er det alvor. For publikum en joke.

Uoverensstemmelsesteorien vil på mange måder kunne omfatte de to andre. De er nemlig lige så afhængige af at skabe de huller i verden, som Simon Chritchley talte om. De har også brug for at præsentere et misforhold mellem det, der siges, og det, vi ser. Ellers er det simpelthen ikke sjovt.

Teorierne giver næppe det endelige svar på, hvorfor mennesket bruger humor. Men de giver dog tre ret gode bud, som vi kan bruge til en form for genrebestemmelse. Nogle former for humor får en til at føle sig magtfuld eller overlegen. Andre giver forløsning for ting, man ikke taler om. Og endelig er der humor, der simpelthen handler om at præsentere verden på en skæv og overraskende måde.

Humor er social

Samtidigt må man tage Ted Cohens ide om betinget humor med. Enhver stand-up-komiker vil vide, at hvis publikum ikke griner af hans jokes, så er de ikke sjove. Det fortæller os, at en grundlæggende betingelse for humor er, at den kan ramme nogle delte forudsætninger og overbevisninger om verden. Uanset hvilken teori man hælder til.

Humor er nemlig i høj grad et socialt fænomen. Man kan godt gå rundt og grine for sig selv. Men en sjov situation, som opstår mellem dig og dine venner, vil tit i fremtiden blive til noget, som kun I forstår. Det kan blive en værdifuld del af jeres venskab. For humor virker nu engang stærkere, når man oplever det sammen med andre. Og andre mennesker påvirker os også. Hvis man ser verdens sjoveste tv-serie sammen med en håndfuld knastørre ingeniørtyper, der ikke griner af noget som helst, så vil man også være mindre tilbøjelig til at grine selv.

Latteren smitter. Hvis ikke den gjorde det, ville du være helt fri for dåselatter på tv. Man kan sige, at humoren er med til at bekræfte os i en social sammenhæng. Besynderligt nok ved ofte at underkende sammenhængen og gøre grin med den.

1 Af Søren Kierkegaard "Enten-Eller" bind 1, s. 33. Bajads betyder klovn.

alligevel. Så hu-
mellem ens egne
appel:

Bajads kom
en Vittighed
nere. Saaledes
lig Jubel af vit-

svigtig besked.
Du kan jo selv
vnen er det al-

te de to andre.
imon Chritch-
em det, der si-

bruger humor.
genrebestem-
overlegen. An-
humor, der sim-
de måde.

enhver stand-
de ikke sjove.
n kan ramme
hvilken teori

rundt og gri-
enner, vil tit i
d del af jeres
ammen med
veste tv-serie
f noget som

or dåselatter
nmenhæng.
n med den.

At grine af sig selv og at grine af andre

Der er stor forskel på at grine af sig selv og det at grine af andre. Freuds teori fra 1905, om at humor forløser indestængte energier fra underbevidstheden, er allerede omtalt tidligere. Og den giver vel en ret god forklaring på, hvorfor især tabuer kan være morsomme.

Senere ser han også på samvittighedens rolle. Mennesket har tendens til at være selvkritisk. Det kommer frem i melankolien, som adskiller sig fra sorg ved ikke at være rettet mod noget bestemt – fx tabet af en kæreste eller et familiemedlems død. Melankoli er simpelthen en form for sorg, vi bare har. For Freud er denne melankoli udtryk for, at vores samvittighed, overjeget, går i selvsving og kaster sig hensynsløst over vores jeg, vores personlighed. En slags overdreven selvkritik kunne man kalde det.

Humoren kan være den positive variant af det spil. I stedet for at gå rundt og være nedtrykte, kan det hjælpe, hvis vi formår at betragte os selv udefra og få et godt grin over det. Det er at grine af sig selv. At betragte sig selv, som en voksen betragter et barn. Få fejlagtige antagelser, overdreven selvkritik eller negative følelser frem i lyset. Det kan være en sundere latter end latteren over andre. Det rummer også en stor værdi, hvis du kan grine over dine egne fejltrin. Folk, der ikke kan det, bliver nemlig ofte selv til grin, når de forsøger at camouflere dem.

I alle tilfælde kan man sige, at humor viser os verden. Og humor gør det på en måde, hvor vi uforpligtende kan betragte de forestillinger og idealer, vi deler med hinanden. Humoren viser os en verden, hvor idealerne og forestillingerne får modspil. En verden, hvor tingene er anderledes end hos os. Humor giver kontrast. Måske netop derfor gør humor os klogere på os selv.

Opgaver

1. DR2 har ramt mange unge med programmer som "Drengene fra Angora", "Dolph og Wulff" og "Rockerne". Ofte tager de udgangspunkt i nogle helt håbløse mennesker. Se et afsnit. Prøv at diskutere, hvad der gør dem sjove. Hvad fortæller de os om verden?
2. En særlig amerikansk sport er at bekende sine fejl og mangler i terapi. På nettet kan I finde www.grouphug.us. Her kan netbrugere anonymt bekende deres særheder, lyster og mærkelige handlinger. Selvom man må formode, at det er sørgelige liv, der ligger bag nogle af bekendelserne, er mange af dem ret sjove. Tag et par eksempler og diskuter, hvorfor de er sjove. I kan evt. prøve at gruppere dem efter de tre teorier.